

Wyższa Szkoła Realna oraz III Gimnazjum i Liceum im. Adama Mickiewicza w Tarnowie w latach 1897–1939

Szkoły realne, których początki w rozwiniętych gospodarczo krajach Europy sięgają XVIII wieku, wyrosły z potrzeby dostarczenia młodzieży nie podejmującej studiów uniwersyteckich wiadomości praktycznych potrzebnych w różnych zawodach przemysłowych, handlowych i urzędniczych. Te mieszczkańskie szkoły o programie nauczania z przewagą przedmiotów przyrodniczych i matematyczno-fizycznych wraz z wiadomościami technicznymi, a więc bardziej przydatnym niż program gimnazjów klasycznych, zaczęły powstawać najpierw w Niemczech, gdzie właśnie przyjęły nazwę szkół realnych. Do najstarszych szkół tego typu należą między innymi założona przez Krzysztofa Semlera w Halle w r. 1706 Mechaniczna i Matematyczna Szkoła Realna oraz Ekonomiczno-Matematyczna Szkoła Realna w Berlinie, wyrosła z koncepcji Jana Heckera w 1747 roku¹.

Początki szkół realnych w Austrii tkwiły swymi korzeniami wprawdzie w XVIII w., ale dopiero za panowania cesarza Franciszka I (1804–1835) założono 3-letnie szkoły realne w Wiedniu (1809), Brnie (1811), Brodach (1815) i Lwowie (1817)². W zakres programu nauczania tych szkół wchodziły: religia, język niemiecki, geografia, historia, matematyka, geometria, logika, historia naturalna, fizyka, prawo, kaligrafia, mechanika, budownictwo i rysunki. Statut szkół realnych oparty na „Zarysie organizacyjnym” z r. 1849, a zatwierdzony rozporządzeniem cesarskim z dnia 2 marca 1851 r. przewidywał trójstopniową strukturę organizacyjną tych szkół, a mianowicie: 1) wyższe szkoły realne 6-klasowe, 2) niższe szkoły realne 3-klasowe, 3) niepełne niższe szkoły realne 2-klasowe, połączone ze szkołami ludowymi³. W 1872 r.

¹ A. Żeleńska-Chełkowska, *Próby wprowadzenia nauk technicznych w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Wrocław 1966, s. 8; T. Nowacki, *Szkice z dziejów kształcenia zawodowego do początków XIX wieku*, Warszawa 1967, s. 238.

² *Dziennik Urzędowy Rady Szkolnej Krajowej* (dalej: RSK), 1916, nr 14.

³ S. I. Możdżeń, *Ustrój szkoły średniej w Galicji i próby jego modernizacji w latach 1848–1884*, Wrocław 1974, s. 31.

Ministerstwo Oświaty przeprowadziło reorganizację galicyjskich szkół realnych, w wyniku której stały się one zakładami 7-klasowymi, obejmującymi 4-klasową szkołę niższą i 3-klasową szkołę wyższą. Wprowadzony równocześnie nowy plan nauczania, nadający szkołom realnym charakter bardziej ogólnokształcący przetrwał prawie bez zmian do końca XIX wieku. Ważną rolę w podniesieniu rangi tego typu szkoły średniej miało wprowadzenie do nich, na mocy rozporządzenia z dnia 9 maja 1872 r., egzaminu dojrzałości, który dawał absolwentom prawo podjęcia studiów wyższych w uczelniach technicznych⁴. Na zakończenie tego ogólnego przypomnienia rozwoju szkół realnych w ciągu XIX stulecia warto jednak podkreślić, że na terenie Galicji nie miały one większych możliwości rozwoju ze względu na olbrzymie zacofanie ekonomiczne kraju. Nadal zasadniczym typem szkoły średniej pozostało gimnazjum klasyczne, które dawało swym absolwentom określone prawa w służbie państwowej oraz uprawnienia do podejmowania studiów wyższych. Kolejnym typem szkoły średniej było gimnazjum realne, którego losy w omawianym okresie były znaczone m. in. kierunkiem ewolucji szkół realnych. Na początku XX w. powstały w Galicji 6-klasowe licea żeńskie, nie mogące jednakże być zaliczane do szkolnictwa średniego, ze względu na niski poziom wykształcenia wynoszonego przez uczennice z tego typu zakładów.

Pierwsza niższa szkoła realna o 2-letnim kursie nauczania powstała w Tarnowie w 1849 r. i połączona była z 4-klasową szkołą ludową. Jednakże w r. 1874 została ona zlikwidowana, a wszelkie starania władz miejskich o otwarcie w Tarnowie nowej szkoły realnej przez długi czas nie odnosiły skutku. Gdy jednak Sejm Krajowy w Galicji w latach dziewięćdziesiątych zaczął przejawiać pewną aktywność w zakresie szkół realnych, których rozwój hamowany był słabym rozwojem przemysłu, rada miejska wystosowała w 1894 r. pismo do władz austriackich z ponowną prośbą o założenie w Tarnowie szkoły realnej. Reskryptem z dnia 29 lutego 1896 r. Minister Wyznań i Oświecenia oznajmił, że władze skłonne są uruchomić w Tarnowie szkołę realną pod warunkiem ponoszenia przez miasto niezbędnych świadczeń na jej utrzymanie. Rada miejska stosując się do powyższego reskryptu zobowiązała się uchwałami z dnia 23 kwietnia 1896 i 11 czerwca 1897 r. płacić na rzecz tej szkoły przez dziesięć lat po 2 000 koron rocznie, dostarczyć bezpłatnie gruntu pod budowę gmachu szkolnego oraz zapewnić jej pomieszczenie przynajmniej na okres 3 lat⁵. W wystawionym przez austriackie władze szkolne w 1897 r. akcie erekcyjnym czytamy: „Aktywowanie nowej c. k. szkoły realnej w Tarnowie ma się odbyć w ten sposób, że w roku szkolnym 1897/98 będzie otwarta pierwsza klasa, a z każdym rokiem następnym coraz wyższa klasa, aż do zupełnego rozwinięcia zakładu“. Zgodnie z powyższym aktem erekcyjnym w dniu 1 września 1897 r. otwarta została pierwsza

⁴ Sprawozdanie c. k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w latach szkolnych 1875–1883, Lwów 1885, cz. II, s. 174–175.

⁵ Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Wyższej Szkoły Realnej w Tarnowie za rok 1903/4, s. 3–4.

klasa szkoły realnej, która znalazła pomieszczenie w budynku szkolnym przy kościele katedralnym. Do dyspozycji szkoły oddano trzy sale lekcyjne, salę rysunkową oraz pokój na kancelarię dyrektora, która przez sześć lat służyła za salę konferencyjną i bibliotekę.

Równocześnie niemal z uruchomieniem szkoły władze podjęły wysiłki w celu wzniesienia odpowiedniego gmachu szkolnego. Dnia 3 grudnia 1898 r. odbyło się komisyjne wytyczenie placu pod budowę gmachu, który zgodnie z obietnicą rządu austriackiego miał być zbudowany z funduszków państwowych w ciągu trzech lat. Budowę nowej szkoły rozpoczęto jednak z opóźnieniem, gdyż dopiero 27 czerwca 1903 r. odbyło się uroczyste poświęcenie kamienia węgielnego. Prace budowlane postępowały dość szybko, skoro już w jesieni pokryto budynek dachem, a w następnym roku wykończono roboty wewnętrzne. W nowym roku szkolnym 1904/5 rozpoczęto naukę w okazałym budynku, przy ul. Nowy Świat; rok wcześniej opuściło szkołę 19 pierwszych absolwentów.

Pierwszym kierownikiem Wyższej Szkoły Realnej w Tarnowie został Franciszek Nowosielski, a po przeniesieniu go do Stanisławowa, obowiązki dyrektora objął w 1902 r. Karol Trochanowski, który kierował zakładem do dnia 1 września 1924 roku.

Podstawy ustrojowo-organizacyjne szkoły określone zostały w ustawie z dnia 24 sierpnia 1899 r. o szkołach realnych⁶. Zadaniem szkół realnych było udzielanie wykształcenia ogólnego ze szczególnym uwzględnieniem nauk matematyczno-przyrodniczych i języków nowożytnych oraz przygotowanie do studiów politechnicznych. Szkoła realna składała się z 7 klas rocznych i dzieliła się na 4-klasową niższą i 3-klasową wyższą (§ 2–4). Ukończenie niższej szkoły realnej lub 4 klas gimnazjum realnego uprawniało do kontynuowania nauki w wyższej szkole realnej. Przedmioty nauczania dzieliły się na obowiązkowe i nadobowiązkowe. Przedmiotami obowiązkowymi były: religia, język wykładowy polski, język niemiecki, język francuski, historia, geografia i nauka o konstytucji austriackiej, matematyka, historia naturalna, fizyka, chemia, geometria wykreślna i rysunki geometryczne, rysunki odręczne, kaligrafia i gimnastyka. Jako przedmioty nadobowiązkowe ustawa przewidywała: język angielski, śpiew oraz stenografię. Liczba godzin nauki obowiązkowej nie mogła przekraczać, oprócz gimnastyki, w najniższych klasach 28 godzin, a w klasach wyższych 31 godzin tygodniowo. Warunkiem przyjęcia do klasy I szkoły realnej było ukończenie 10 lat i złożenie egzaminu wstępnego w zakresie programu 4-klasowej szkoły ludowej. Nauka kończyła się egzaminem dojrzałości, który uprawniał do studiów w wyższych szkołach zawodowych.

Grono nauczycielskie szkoły realnej składało się z dyrektora, 11 nauczycieli rzeczywistych przedmiotów obowiązkowych, nauczyciela religii i nauczy-

⁶ Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych, 1899, poz. 108.

ciela gimnastyki. Obsadzanie stanowisk dyrektorów i nauczycieli rzeczywistych odbywało się drogą konkursu ogłaszanego przez Radę Szkolną Krajową, przy czym dyrektorów mianował cesarz, a nauczycieli minister wyznań i oświecenia. Bezpośrednie kierownictwo szkoły należało do dyrektora, który był obowiązany do udzielania nauki w 6 do 8 godzin, a jeżeli szkoła liczyła 4 lub więcej oddziałów równorzędnych w 4 do 6 godzin tygodniowo. Nauczyciele rysunków, kaligrafii i gimnastyki obowiązani byli do nauczania w wymiarze 24 godzin, nauczyciele języków 17, a pozostali nauczyciele 20 godzin lekcyjnych tygodniowo.

Równoległe ze zmianami organizacyjnymi dokonano reformy programowej szkół realnych. Rozporządzeniem z dnia 20 lipca 1909 r. wprowadziła RSK do galicyjskich szkół realnych nowy plan nauczania, który modyfikował nieznacznie plan dotychczasowy z 1900 r., zarówno w zakresie materiału nauczania, jak i przydziału godzin na poszczególne przedmioty ⁷.

Tabela 1

Tygodniowy plan nauki w Szkole Realnej w Tarnowie z 1909 roku

Przedmioty	K l a s y							Razem
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Religia	2	2	2	2	2	2	2	14
Język polski	3	4	3	3	4	3	4	24
Język niemiecki	6	6	5	4	4	3	3	21
Język francuski	—	—	4	3	3	3	3	16
Geografia	2	2	2	2	1	1		10
Historia	2	2	2	2	3	2	4	17
Matematyka	3	3	3	4	4	4	5	26
Historia naturalna	2	2	—	—	2	2	2	10
Fizyka	—	—	3	2	—	4	4	13
Chemia	—	—	—	3	2	2	—	7
Geometria wykreślna	—	2	2	2	3	3	2	14
Rysunki odręczne	4	4	4	3	3	2	2	22
Kaligrafia	2	—	—	—	—	—	—	2
Gimnastyka	2	2	2	2	2	2	2	14
R a z e m	28	29	32	32	33	33	33	220

⁷ Dz. Urz. RSK, 1909, nr 25, poz. 37271.

Ustawa krajowa z dnia 4 marca 1912 r. postanawiała przekształcenie dotychczasowych 7-klasowych szkół realnych na 8-klasowe i wprowadzała dość istotne zmiany w planie nauczania, a mianowicie: a) obowiązkową naukę drugiego języka krajowego w granicach ustawy z 15 lutego 1905 r., b) pogłębienie przedmiotów matematycznych i przyrodniczych z ulepszeniem metody nauczania opartej na ćwiczeniach praktycznych, c) naukę prope-deutyki filozofii, d) naukę języka łacińskiego, umożliwiającą absolwentom przyjęcie na uniwersytet w charakterze zwyczajnych słuchaczy⁸. Zapowiedziana w ustawie reforma organizacyjna i programowa szkół realnych nie doszła do skutku z powodu wybuchu I wojny światowej.

Szkoła Realna w Tarnowie rozwijała się pomyślnie, a o zapotrzebowaniu społecznym na szkołę średnią tego typu w mieście świadczy liczba uczniów. Już w drugim roku istnienia szkoły liczba uczniów wynosiła 112. Ze sprawną organizacją i wysiłkiem zespołu nauczającego wiązał się systematyczny wzrost frekwencji i zaufania społeczeństwa. W roku szk. 1903/4 po otwarciu klasy VII liczba uczniów w szkole podniosła się aż do 278 (najwyższy wskaźnik w czasach austriackich). W następnych latach obserwujemy spadek ilości uczniów do 182 w roku szk. 1910/11, ale w roku 1913/14 było ich 205. W okresie I wojny światowej liczba uczniów znacznie się zmniejszyła. I tak w roku szk. 1915/16 spadła do 177, a w dwa lata później szkoła osiągnęła stan 179 uczniów.

Młodzież Szkoły Realnej rekrutowała się przeważnie z Tarnowa i okolicy, reszta z sąsiednich terenów. Najwięcej uczniów miejscowych było w roku szk. 1911/12, bo 116 na ogólną liczbę 183, a najmniej w roku szk. 1909/10 – 67 na 185.

Pomyślny rozwój szkoły zahamowała I wojna światowa, przyczyniając się do poważnych zaburzeń w nauczaniu i znacznych zniszczeń materialnych. Po ogłoszeniu ogólnej mobilizacji i wybuchu wojny już w dniu 1 sierpnia 1914 r. budynek Szkoły Realnej został zajęty przez władze austriackie na cele wojskowe, a po wkroczeniu 10 listopada oddziałów rosyjskich uruchomiono tu szpital i magazyn żywności. Na domiar złego dnia 26 lutego 1915 r. pocisk artyleryjski zniszczył całkowicie lewe skrzydło budynku szkolnego, a pod jego gruzami znalazły się bogate zbiory naukowe do nauczania fizyki, chemii, historii naturalnej, rysunków i geometrii oraz zasoby biblioteki nauczycielskiej i uczniowskiej. Uszkodzona została także sala gimnastyczna, z jej wyposażenia pozostały zaledwie drabinki przymocowane do ścian⁹.

Dnia 5 maja 1915 r. opuściły Tarnów wojska rosyjskie, ale ocalała część budynku Szkoły Realnej służyła nadal celom wojskowym. Wskutek działań wojennych w tarnowskich szkołach średnich nie tylko przerwana została nauka, a budynki zajęte przez wojsko, ale spora część uczniów i nau-

⁸ Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych, 1912, nr 39; Dz. Urz. RSK, 1912, nr 10.

⁹ Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Wyższej Szkoły Realnej w Tarnowie za lata 1915/16 i 1917/18, s. 3–7.

czycieli opuściła miasto. Mimo licznych trudności podjęto z inicjatywy Jana Jaglarza, dyrektora I Gimnazjum, wysiłki w celu zorganizowania nauki wspólnej dla obu gimnazjów państwowych i szkoły realnej. Z powodu szerzącej się w Tarnowie i okolicach cholery i czerwonki rozpoczęto naukę dopiero 14 sierpnia 1915 r. w budynku przy Placu Kazimierza Wielkiego, w którym przed wybuchem wojny mieściło się prywatne seminarium nauczycielskie żeńskie. Uczniowie Szkoły Realnej w liczbie 130 tworzyli równorzędne oddziały przy klasach gimnazjalnych. Po powrocie do Tarnowa dyrektora K. Trochanowskiego wynajęto dwupiętrowy budynek przy ul. Ogrodowej 22, składający się z 11 sal, w których po dokonaniu niezbędnych adaptacji rozpoczęto normalną, jak na warunki wojenne, naukę w dniu 15 września 1915 r. Zajęcia szkolne podjęło 190 uczniów, którzy zgodnie z okólnikiem RSK z dnia 31 sierpnia 1915 r. w sprawie zorganizowania nauki w galicyjskich szkołach średnich w roku szk. 1915/16, przerabiali w ciągu jednego roku materiał nauczania dwóch klas (tzw. klasy kombinowane)¹⁰. W wynajętym budynku Szkoła Realna mieściła się do 26 czerwca 1916 r. Po przeniesieniu się szkoły do odnowionego prawego skrzydła budynku przy ul. Nowy Świat nauka odbywała się w zasadzie normalnie bez większych zakłóceń, ale w trudnych warunkach głównie ze względu na brak pomocy naukowych i urządzeń wewnętrznych.

W warunkach przedłużającej się wojny władze austriackie zwracały baczność uwagę na lojalność obywateli, zwłaszcza uczniów gimnazjalnych, których zachęcały do nabywania i noszenia odznak patriotycznych, przedstawiających cesarza i naczelnego wodza armii, do subskrypcji pożyczek wojennych oraz zobowiązywały do zbiórki kauczuku, wełny, metali, pokrzyw, roślin leczniczych, makulatury, szmat itp., a dla uczniów podlegających służbie wojskowej przyznawały różne ulgi oraz organizowały przyspieszone egzaminy dojrzałości.

Pierwszą wojnę światową odczuła Szkoła Realna w Tarnowie nie tylko w dezorganizowaniu nauki oraz w wielkich zniszczeniach pomocy naukowych, budynku, urządzeń szkolnych i biblioteki¹¹, ale przede wszystkim w postaci ofiar wojennych wśród uczniów i nauczycieli. W latach 1914–1918 powołano do służby wojskowej ponad 120 uczniów, nie licząc tych, którzy dobrowolnie wstąpili do Legionów Polskich, a 11 z nich poległo na polach bitew. Natomiast spośród profesorów powołani zostali do armii austriackiej Maurycy Godowski, Karol Grycz, Julian Barabasz oraz Władysław Biega, który zmarł w pierwszych miesiącach wojny¹².

¹⁰ Dz. Urz. RSK; 1915, nr 1, poz. 18571/IV.

¹¹ Szkody wyrządzone w zbiorach naukowych i wyposażeniu wewnętrznym obliczono na 60 000 koron, zaś koszty odbudowy zniszczonego skrzydła zostały oszacowane w 1917 r. na kwotę 204 000 koron (Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Wyższej Szkoły Realnej w Tarnowie za rok 1917/18, s. 15).

¹² Tamże, s. 7.

Trudności aprowizacyjne, dające się odczuć coraz bardziej z każdym miesiącem tak nauczycielom, jak uczniom, a także obniżająca się w znacznej mierze wydajność pracy szkolnej, skłoniły RSK do wydania okólnika w dniu 10 maja 1918 r., na mocy którego szkoły średnie w Galicji zakończyły rok szkolny 15 czerwca, zamiast w końcu tego miesiąca.

Po odzyskaniu niepodległości i zjednoczeniu ziem polskich władze oświatowe przystąpiły do reorganizacji szkół realnych i włączyły je niebawem do nowego systemu szkolnictwa średniego, opartego na bardziej nowoczesnych podstawach organizacyjnych i programowych. W roku szk. 1919/20 Rada Szkolna Krajowa wprowadziła do szkół realnych na okres przejściowy nowe programy nauczania, które nieznacznie różniły się od programów austriackich z 1909 roku ¹³.

Tabela 2

Tygodniowy rozkład godzin w Szkole Realnej w Tarnowie z 1919 roku

Przedmioty	K l a s y							Razem
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Religia	2	2	2	2	2	2	2	14
Język polski	5	4	4	4	4	3	4	28
Język niemiecki	4	4	4	3	3	2	2	22
Język francuski	—	—	4	3	3	3	3	16
Geografia	3	2	2	2	1	1	—	11
Historia	—	2	2	2	3	2	4	15
Matematyka	4	4	3	4	4	4	5	28
Historia naturalna	2	2	—	—	2	2	2	10
Fizyka	—	—	3	2	—	4	4	13
Chemia	—	—	—	3	2	2	—	7
Geometria wykreslna	—	2	2	2	3	3	2	14
Rysunki odręczne	4	4	4	3	3	2	2	22
Kaligrafia	2	—	—	—	—	—	—	2
Gimnastyka	2	2	2	2	2	2	2	14
R a z e m	28	28	32	32	32	32	32	216

¹³ Dz. Urz. RSK, 1919, nr 7, poz. 213.

W planie przejściowym RSK zwiększyła wymiar godzin języka polskiego i matematyki do 28, a geografii do 11. Zmniejszyła natomiast liczbę godzin języka niemieckiego do 22 i historii do 15 godzin tygodniowo. W wyniku dokonanych zmian ogólna liczba godzin lekcyjnych wynosiła 216, po 23 w klasach I i II, w pozostałych po 32 godziny tygodniowo.

Zasadniczej reorganizacji szkół realnych na terenie b. Galicji dokonało Ministerstwo WRiOP z początkiem roku szk. 1920/21 przekształcając je w gimnazja typu matematyczno-przyrodniczego¹⁴. Z dniem 1 września 1920 r. nowe programy ministerialne zostały wprowadzone do klasy I gimnazjalnej, a klasy II i III otrzymały programy przejściowe, dostosowane jak najbardziej do nowych programów. W następnych latach programy ministerialne realizowały kolejne klasy, tak, że w roku szk. 1925/26 III Gimnazjum w Tarnowie, które wzięło początek ze Szkoły Realnej, posiadało już 8 klas typu matematyczno-przyrodniczego, a pierwszy egzamin dojrzałości odbył się według nowych przepisów ministerialnych¹⁵.

W tym też roku, a mianowicie na mocy rozporządzenia z dnia 9 czerwca 1925 r. Ministerstwo WRiOP na wniosek Kuratorium Szkolnego w Krakowie nadało szkole nową nazwę: Państwowe Gimnazjum III im. Adama Mickiewicza¹⁶.

Przekształcenie Szkoły Realnej na gimnazjum typu matematyczno-przyrodniczego spotkało się z krytyką ze strony rodziców, ponieważ absolwenci tego gimnazjum nie mogli, ze względu na brak w programie łaciny, zapisywać się na dowolne wydziały uniwersyteckie, a przy wpisywaniu się na politechnikę nie byli zwalniani z egzaminu wstępnego. Stopniowo zaczynała się z tego powodu obniżać frekwencja uczniów. W dniu 10 maja 1926 r. odbyło się w gimnazjum zebranie rodziców, na którym zapadła jednomyślna uchwała, aby dotychczasowy typ gimnazjum matematyczno-przyrodniczy zamienić na humanistyczny z językiem łacińskim¹⁷. Po usilnych staraniach Komitetu Rodzicielskiego Ministerstwo WRiOP rozporządzeniem z dnia 26 stycznia 1927 r. zezwoliło na zmianę typu szkoły z matematyczno-przyrodniczego na humanistyczny z łaciną. Na mocy wspomnianego rozporządzenia z początkiem roku szk. 1927/28 pierwsze cztery klasy III Gimnazjum objęte zostały programem nauczania gimnazjów humanistycznych, a po systematycznym wprowadzaniu go do wyższych klas w roku 1931/32 w całym 8-klasowym gimnazjum obowiązywał jednolity typ humanistyczny.

Plany nauczania gimnazjum humanistycznego zostały zmienione przez Ministerstwo WRiOP rozporządzeniem z dnia 2 stycznia 1929 roku¹⁸. W no-

¹⁴ Dz. Urz. Min. WRiOP, 1920, nr 11, poz. 76; Dz. Urz. RSK, 1920, nr 7, poz. 342.

¹⁵ Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum III im. A. Mickiewicza w Tarnowie za rok szk. 1925/26, s. 6.

¹⁶ Dz. Urz. KOSK, 1925, nr 8, poz. 223.

¹⁷ „Nasz Głos” nr 22 z dnia 30 maja 1926 .

¹⁸ Dz. Urz. Min. WRiOP, 1929, nr 1, poz. 1.

wych planach godzin, jak również w znowelizowanych programach nauczania, wprowadzonych do szkół średnich z początkiem roku szk. 1930/31 widac dążność do zacierania różnic pomiędzy poszczególnymi typami gimnazjum.

W gimnazjum wyższym (kl. IV–VIII) przedmioty nadobowiązkowe stanowiły: rysunek, śpiew, muzyka, roboty ręczne.

Tabela 3

Tygodniowy plan godzin dla gimnazjum humanistycznego z roku 1929/30

Przedmioty	K l a s y								Razem
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Religia	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Język polski	4	4	4	4	4	4	4	4	32
Język łaciński	—	—	—	6	5	5	5	4	25
Język obcy nowożytny	5	3	3	4	4	4	4	4	31
Historia	2	2	1	3	4	4	5	1,5	22,5
Geografia	2	2	1	2	2	2	—	1,5	12,5
Przyrodznawstwo	2	2	5	2	2	—	—	—	13
Matematyka	4	4	4	4	4	3	3	3	29
Fizyka z chemią i kosmografią	—	—	—	—	—	3	4	4	11
Propedeutyka filozofii	—	—	—	—	—	—	—	3	3
Rysunek	2	2	2	—	—	—	—	—	6
Roboty ręczne	2	4	4	—	—	—	—	—	10
Śpiew	2	2	1	—	—	—	—	—	5
Ćwiczenia cielesne	3	3	3	3	3	3	3	3	24
R a z e m	30	30	30	30	30	30	30	30	240

Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa wprowadziła w miejsce 8-klasowego gimnazjum podział szkoły średniej na 4-klasowe gimnazjum i 2-klasowe liceum. Na mocy rozporządzenia Ministra WRiOP z dnia 1 kwietnia 1933 r. 8-klasowe gimnazjum im. A. Mickiewicza w Tarnowie zostało przekształcone na 4-klasowe gimnazjum. W roku szk. 1937/38 ostatnia klasa VIII złożyła egzamin dojrzałości według programu gimnazjum humanistycznego. W tym też roku uruchomiono liceum ponownie o profilu matematyczno-przyrodniczym. Trzeba dodać, że przy III Gimnazjum i Liceum

im. A. Mickiewicza w Tarnowie uruchomiono również w 1937 r. 3-letnie liceum pedagogiczne, które przyjmowało młodzież po ukończeniu szkoły powszechnej i czterech klas gimnazjum, czyli po tzw. małej maturze.

W okresie międzywojennym uczyło w III Gimnazjum wielu profesorów, którzy zgodnie ze swymi kwalifikacjami zawodowymi kształtowali serca i umysły powierzonych im uczniów. Zakładem kierowali w tym czasie: Karol Trochanowski (do 31 sierpnia 1924), Bronisław Szuba (1 I 1925–30 XI 1931), Antoni Herzig (1 XII 1931–31 VIII 1934) i Tadeusz Machalski (od 1 IX 1934), natomiast na dłuższy czas związali się ze szkołą profesorowie: Adolf Arendt, Róża Badylakowa, Marian Baran, dr Emil Czarzewicz, Kasper Ciołkosz, Gabriel Dubiel, Hieronim Drozd, Ludwik Frączak, ks. Walenty Chrobak, Maurycy Godowski, Jan Florkowski, Dobrogniewa Heilmanowa, Leon Jarolim, Antoni Kmicikiewicz, Władysław Marzec, Kazimierz Mundała, Stanisław Pęksa, Franciszek Róg, Michał Witek, Władysław Wolny i Walerian Wróblewski.

Gimnazjum III mieściło się w budynku państwowym przy ul. Nowy Świat, który został częściowo zniszczony w czasie I wojny światowej. Sytuacja lokalowa zakładu była trudna, gdyż władze szkolne po częściowej odbudowie gmachu przez kilka lat nie udzielały żadnych na ten cel kredytów. W roku szk. 1926/27 z taks administracyjnych „przeprowadzono część odbudowy II piętra, a mianowicie ułożono podłogę parkietową, wykitowano i odmalowano okna w zachodniej stronie budynku i całe wnętrze gmachu szkolnego”¹⁹. Dopiero w r. 1929 Ministerstwo WRiOP przyznało gimnazjum kwotę 20 000 zł na remont budynku, z którego to funduszu odnowiono część dachu, zbudowano szatnie, zaprowadzono instalację gazową do pracowni fizycznej, przyrodniczej i zajęć praktycznych. Z głównym budynkiem połączona była sala gimnastyczna, zaopatrzona w potrzebne przyrządy. Obszerne podwórze od strony zachodniej służyło młodzieży do spacerów i zabaw w czasie przerw między lekcjami. Ponadto naprzeciw budynku szkolnego wynajęty plac służył w porze wiosennej i letniej jako miejsce, gdzie odbywały się lekcje gimnastyki oraz gry i zabawy.

Pomoc naukowe uległy w znacznej części zniszczeniu w latach I wojny światowej, uratowane resztki uzupełniano z roku na rok z dotacji państwowych i funduszy komitetu rodzicielskiego. Pomoc te zgromadzone były w gabinetach: fizycznym, przyrodniczym, chemicznym, geograficzno-historycznym, robót ręcznych i rysunków. Gimnazjum posiadało dwie biblioteki: uczniowską i profesorską. Biblioteka uczniów zniszczona wypadkami wojennymi, liczyła w roku szk. 1924/25 237 dzieł polskich i 76 niemieckich, natomiast biblioteka nauczycielska posiadała 756 dzieł w 928 tomach. W dziesięć lat później, w roku 1934/35 biblioteka uczniów posiadała 1 046 dzieł w 1 329 tomach, a biblioteka profesorska 1 217 dzieł w 2 156 tomach²⁰. Na uwagę

¹⁹ Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum III im. A. Mickiewicza w Tarnowie za rok 1926/27, s. 25.

²⁰ Sprawozdania III Gimnazjum za lata 1924/25 i 1934/35, s. 7, 27–28.

zasługują zakupione wówczas *Polska, jej dzieje i kultura* w trzech tomach oraz *Encyklopedia Gutenberga* w dwudziestu tomach.

W latach trzydziestych dla wielu przedmiotów urządzono osobne pracownie, pozwalające na lepsze wykorzystanie posiadanych zbiorów w nauczaniu.

Pracownia biologiczna znajdowała się w dużej sali, wyposażonej w instalację wodociagową, elektryczną a częściowo gazową. W pracowni znajdowało się 10 stolików, 40 taboretów, 8 akwariów, 11 mikroskopów, terrarium, lupy, przybory niezbędne do hodowli, preparaty do botaniki i zoologii. Podręczna biblioteka przyrodnicza liczyła 109 tomów. Zawiadowcą zbiorów i kierownikiem pracowni był prof. Franciszek Róg.

Pracownia fizyczna i chemiczna mieściły się w salach, które posiadały również instalacje elektryczną, gazową oraz niezbędny sprzęt laboratoryjny i komplety przyborów, szkła i odczynniki, potrzebne do przeprowadzania ćwiczeń z różnych działów fizyki i chemii.

Należycie zorganizowana i zaopatrzona była pracownia geograficzna, która w roku 1934/35 posiadała 11 map ściennych, 101 map Wojskowego Instytutu, 180 map wojewódzkich, przykładnice, rysownice, kątomierz, globusy itp. Spore zasługi w rozwoju pracowni położył dr Z. Simche, autor monografii Tarnowa i licznych artykułów z zakresu metodyki.

Pracownia robót ręcznych posiadała komplet 11 warsztatów dwuosobowych i tokarkę do metalu i drzewa z całym zestawem potrzebnych narzędzi.

W latach 1918–1939 przez mury gimnazjum przewinęła się spora rzesza uczniów. Brak dokładniejszych danych statystycznych poważnie utrudnia obszerniejsze przedstawienie frekwencji w okresie powojennym i w drugiej połowie lat trzydziestych. W pierwszym 7-leciu ujawnia się tendencja do wzrostu liczby uczniów. W 1918 r. 7-klasowa Szkoła Realna liczyła 179 uczniów, w trzy lata później 272, a w roku 1924/25 gimnazjum skupiło 370 uczniów. Był to najwyższy stan liczbowy młodzieży w okresie międzywojennym. Od tego roku obserwujemy spadek frekwencji, który trwał do 1931 r. (332 uczniów). W roku szk. 1931/32 nastąpił ponowny wzrost frekwencji (368 uczniów), w następnych dwóch latach w związku z reorganizacją gimnazjum mamy spadek liczby uczniów. I tak w roku 1932/33 było ich 288 a w rok później jeszcze mniej, bo 258, ale w roku 1934/35 liczba uczniów osiągnęła cyfrę 284²¹.

Spółeczność uczniowska była zróżnicowana pod względem pochodzenia społecznego i terytorialnego. Analizując katalogi uczniów z lat 1924–1934 można stwierdzić, że najliczniej reprezentowani byli w gimnazjum synowie urzędników, chłopów, robotników, rzemieślników, kupców i nauczycieli. Charakterystyczną rzeczą jest przy tym, że podczas kiedy młodzież pierwszych trzech grup społecznych utrzymywała się mniej więcej na tym samym poziomie

²¹ Dane statystyczne zaczerpnięte zostały z drukowanych sprawozdań gimnazjalnych z lat 1917/18, 1920/21 i 1924–1935.

liczebności, grupa uczniów pochodzenia mieszczańskiego wykazywała w latach 1930–1935 tendencje do spadku. Najwyższą procentowo grupę uczniów stanowili synowie różnego rodzaju urzędników pracujących w urzędach państwowych, samorządowych i prywatnych. Najwięcej było ich w r. 1925/26, bo 85 na 340, co stanowiło 25%, najmniej w r. 1932/33, a mianowicie 42 na 288 uczniów, czyli 14,6%. Również uczniowie pochodzenia chłopskiego dość licznie uczęszczali do gimnazjum, od 32 w r. 1920/21 (11,7%) do 76 w r. 1931/32 (20,7%) i 50 w r. 1933/34 (19,6%). Nieco trudniej obliczyć procent młodzieży robotniczej, gdyż wpisywano ją nie tylko w rubryce „robotnicy”, ale także pod pozycjami: „służba i robotnicy kolei, poczty i telegrafu”, „służba urzędów państwowych”, „służba urzędów komunalnych i prywatnych”. Według wstępnych obliczeń przedstawiał się on jak następuje: 1926/27 – 69 uczniów (21,4%), 1929/30 – 32 (10,7%) i 1934/35 – 52 (18%). Ilość dzieci rzemieślników wahała się między 5,6% a 9,5% (16 do 35), jedynie rok 1924/25 stanowił wyjątek z 10% synów rzemieślników (38 na 373 uczniów). Odsetek młodzieży ze sfer kupieckich wahał się w granicach od 9% w r. 1925/26 do 3,8% w r. 1932/33 (11 na 288 uczniów). Liczba uczniów rekrutujących się z rodzin nauczycielskich utrzymywała się na tym samym poziomie (ponad 20, z wyjątkiem lat 1932/33 i 1933/34 – 17 i 14 uczniów). Inne grupy społeczne miały tu nielicznych przedstawicieli: stosunkowo najwięcej było uczniów z rodzin inteligenckich i wojska (od kilku do kilkunastu), najmniej ziemian i przemysłowców (od 1 w r. 1930/31 do 9 w roku następnym).

Uczniowie gimnazjum pochodzili przede wszystkim z Tarnowa i okolic a niewielki odsetek wywodził się z sąsiednich powiatów. I tak roku 1924/25 z samego Tarnowa pochodziło 225 uczniów i 71 z powiatu tarnowskiego na ogólną liczbę 373, a w r. 1933/34 142 na 258 z Tarnowa, 57 z powiatu i 58 z innych terenów.

Nauka w 8-klasowym gimnazjum, a później w 2-letnim liceum kończyła się egzaminem dojrzałości, który uprawniał do podjęcia studiów wyższych. Wymogi tego egzaminu określały specjalne regulaminy, w latach początkowych obowiązywały przepisy austriackie, od r. 1926 „Regulamin egzaminu dojrzałości”, wprowadzony w życie rozporządzeniem Ministra WRiOP z 19 grudnia 1925 roku²². Po wprowadzeniu podziału szkoły średniej na gimnazjum i liceum Minister WRiOP wydał w 1938 r. nowy regulamin egzaminu dojrzałości dla liceum ogólnokształcącego²³.

W latach 1921 i 1925–1935 świadectwa dojrzałości uzyskało w III Gimnazjum około 289 absolwentów. Wielu z nich ukończyło wyższe studia poświęcając się działalności naukowej, kulturalnej, politycznej i gospodarczej.

Działalność dydaktyczną, prowadzoną na lekcjach szkolnych według obowiązujących planów nauczania, uzupełniały kółka zainteresowań, które

²² Dz. Urz. Min. WRiOP, 1926, nr 2, poz. 8.

²³ Dz. Urz. Min. WRiOP, 1938, nr 8, poz. 227.

miały na celu poszerzenie wiedzy uczniów oraz budzenie zamiłowania do różnych dziedzin nauki.

Kółko krajoznawcze im. S. Staszica, założone w 1926 r. z inicjatywy dra R. Mochnackiego jako główny cel postawiło sobie: dokładne zinventaryzowanie zabytków zarówno geograficzno-przyrodniczych, jak też historycznych i językowych oraz opracowanie mapy krajoznawczej regionu tarnowskiego. Dzięki ożywionej działalności wycieczkowej, odczytowej i gromadzeniu zbiorów geograficznych, historycznych i etnograficznych przyczyniło się ono do rozszerzenia wśród młodzieży idei krajoznawstwa i zaznajomienia się z bliższymi i dalszymi okolicami Tarnowa. W ścisłym związku z nim pozostawało założone w rok później kółko fotograficzne.

Kółko historyczne, kierowane przez prof. W. Marca cieszyło się ogólnym zainteresowaniem młodzieży, podobnie jak kółko literackie, które rozbudzało zainteresowanie lekturą i wyrabiało krytycyzm w ocenie dzieł naukowych i literackich.

Celem pogłębienia znajomości literatury i języka francuskiego powstało w październiku 1930 r. kółko „francuskie”, zwane także korespondencyjnym, skupiające uczniów dwóch najwyższych klas. Członkowie kółka prowadzili ożywioną korespondencję z francuskimi uczniami szkół średnich. Systematyczna wymiana listów, widokówek, znaczków pocztowych i prasy przyczyniła się do nawiązania ściślejszych więzów przyjaźni i wzajemnej sympatii młodego pokolenia dwóch zaprzyjaźnionych państw. Opiekunem koła była prof. D. Heilmanowa.

Kółko sportowe, zorganizowane w 1929 r. wykazywało ożywioną działalność. W ramach kółka zorganizowano sekcje lekkoatletyczną, pływacką, łyżwiarską, narciarską, tenisową oraz kolarską. Trzeba dodać, że w rozgrywkach w siatkówkę i koszykówkę o mistrzostwo tarnowskich szkół średnich drużyny III Gimnazjum zajmowały niejednokrotnie pierwsze miejsce²⁴. W roku 1934/35 liczyło 56 członków, a jego opiekunem był prof. Leon Jarolim.

Istniejące od r. 1932/33 kółko kultury klasycznej pracowało w trzech sekcjach: 1) pogłębienia wiedzy o kulturze klasycznej, 2) referatowej z dziedziny kultury z uwzględnieniem wpływów grecko-rzymskich na kulturę polską i 3) pomocy naukowych z tego zakresu.

Gimnazjum III zdołało spełnić w dużym stopniu tak ważny w wychowaniu postulat, jakim jest umiłowanie muzyki i kultury muzycznej. Temu celowi służyły głównie orkiestra i chór szkolny. Orkiestra gimnazjalna założona jeszcze w czasach przedwojennych rozwijała się na ogół pomyślnie dzięki poparciu grona nauczycielskiego i Komitetu Rodzicielskiego. Orkiestra brała udział we wszystkich uroczystościach, porankach i przedstawieniach szkolnych, organizowanych przez gminę szkolną lub inne organizacje. Poza tym

²⁴ Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum III im. A. Mickiewicza w Tarnowie za rok szk. 1934/35, s. 17.

kilku członków orkiestry grało w orkiestrze międzyszkolnej. Dyrygentem orkiestry był początkowo prof. E. Tukacz, a potem K. Bisek.

Poza obowiązkową nauką śpiewu udzielaną w latach trzydziestych w klasach gimnazjalnych odbywała się tu nauka śpiewu chóralnego i gry na skrzypcach. Część uczniów należała do chóru międzyszkolnego, złożonego z uczniów gimnazjów I, II, III oraz uczennic żeńskich seminariów nauczycielskich.

Niezwykle ważnym i cennym środkiem, ułatwiającym realizację programu nauczania, były wycieczki. W omawianym okresie, zwłaszcza w latach trzydziestych zorganizowano w gimnazjum szereg wycieczek geograficznych, historycznych i przyrodniczych po Tarnowie, jego powiecie oraz różnych regionach kraju. Dzięki wycieczkom w pobliskie okolice Tarnowa młodzież szkolna zwiedziła ważniejsze zakłady użyteczności publicznej oraz zapoznała się z rzeźbą terenu, budową geologiczną, zjawiskami antropogeograficznymi i przyrodniczymi oraz zabytkami historycznymi²⁵.

Określoną funkcję dydaktyczną spełniał należycie utrzymany ogródek szkolny o powierzchni 240 m². Znajdowały się w nim ważniejsze krajowe drzewa i krzewy a także dość znaczna ilość kwiatów. Ogródek szkolny był „źródłem materiału do lekcji jako najbliższy szkole teren obserwacji oraz doświadczeń dokonywanych przez młodzież i dawał jej podstawę do nawiązywania nauki botaniki do praktycznych zagadnień życiowych”²⁶.

Dyrekcja gimnazjum przywiązywała dużą wagę do właściwej realizacji procesu wychowania zgodnie z zaleceniami władz szkolnych. Początkowo szkoła wcielała w życie hasła pedagogiczne endecji, a po przewrocie politycznym w 1926 r. zadania dydaktyczno-wychowawcze, nakreślone przez obóz peowiacko-legionowy. W sanacyjnej ideologii wychowawczej na czoło wysunięto wychowanie państwowe. W sprawozdaniu gimnazjalnym za rok 1930/31 podkreślono, że „Usilnym naszym staraniem było wychować młodzież tak, aby zrozumiała, że sprawy narodu i państwa są najważniejszym celem każdego obywatela i że tej idei państwowej ma młodzież ofiarować swe myśli, wysiłki i pracę”.

Szczególną rolę w realizacji polityki wychowawczej sanacji miały odgrywać organizacje młodzieżowe. Najbardziej masową z nich była „Czytelnia Uczniowska”, której funkcje przejęła Gmina Szkolna, utworzona w grudniu 1932 roku²⁷. Celem jej było „zorganizowanie wpływu samowychowawczego i wytworzenia wśród młodzieży Zakładu zdrowej opinii zbiorowej, pobudzającej do śmiałego wystąpienia w obronie dobra i prawdy, wyrobienia

²⁵ Formy pracy pozalekcyjnej przedstawione zostały w oparciu o drukowane sprawozdania gimnazjum.

²⁶ Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum III im. A. Mickiewicza w Tarnowie za rok szk. 1933/34, s. 21.

²⁷ Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum III im. A. Mickiewicza w Tarnowie za rok 1932/33, s. 43.

prawdziwego, szlachetnie pojętego koleżeństwa, objawiającego się w solidarności i wzajemnym szacunku”²⁸. Od Gminy szkolnej jako naczelnej instytucji w gimnazjum wychodziły wszystkie zamierzenia, realizowane przez jej odpowiednie sekcje, poszczególne gminy klasowe lub organizacje i kółka przedmiotowe. W ramach Gminy funkcjonowała świetlica i czytelnia uczniów.

Z dawnych organizacji rozwijało się nader pomyślnie harcerstwo pod opieką Koła Przyjaciół Harcerzy. Obok I Drużyny im. Zawiszy Czarnego, która była jedną z nielicznych drużyn tarnowskich posiadających kategorię A, ożywioną działalność prowadziła Drużyna Żeglarska im. hetmana Stefana Czarnieckiego, założona w 1928 r. Drużyna żeglarska odbywała ćwiczenia praktyczne z zakresu wioślarstwa, organizowała wycieczki, obozy wypoczynkowe i spływy kajakowe.

Troskliwą opieką otaczano przede wszystkim ideowe organizacje młodzieży, które zajmowały się propagowaniem haseł wychowania państwowego. Należał do nich Związek Młodzieży Pracy dla Państwa, z którego wyłoniła się w 1933 r. Organizacja Pracy Obywatelskiej Młodzieży „Straż Przednia”.

Obok wymienionych organizacji istniały i rozwijały swoją działalność Szkolne Koło Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Koło Ligi Morskiej i Kolonialnej, Szkolna Kasa Oszczędności i Spółdzielnia Uczniowska „Jedność”. Brak materiałów źródłowych nie pozwala na prześledzenie udziału uczniów III Gimnazjum w pracach nielegalnych organizacji radykalnych i lewicowych.

²⁸ Tamże.